

Олександр Зубарев

кандидат соціологічних наук, старший викладач кафедри соціології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Oleksandr Zubarev

PhD (Sociology) Senior Lecturer, Department of Sociology V. N. Karazin Kharkiv National University

М. БАХТІН ПРО «ДІЙСНИЙ СВІТ ЖИТТЯ»: ВІД СОЦІОЛОГІЇ ЖИТТЄВОГО СВІТУ ДО ЕСТЕТИКИ СЛОВЕСНОЇ ТВОРЧОСТІ

В статье анализируется концепция архитектоники «действительного мира жизни» М. Бахтина. Подчеркивается, что социологи рассматривают структуру жизненного мира преимущественно с точки зрения концепции смысловой структуры повседневного мира А. Шюца. Однако в истории социологии имеют место и другие подходы к определению структуры жизненного мира. Концепция архитектоники «действительного мира жизни» М. Бахтина является одним из таких подходов, разработанным на стыке социальной философии и эстетики словесного творчества. Сделан вывод о том, что экспликация основных идей М. Бахтина относительно архитектоники литературного произведения позволяет больше узнать об архитектонике действительного мира жизни, а значит, ответить на вопрос, какой могла бы быть социология жизненного мира, построенная на другом философском фундаменте.

Ключевые слова: действительный мир жизни, архитектоника, я-для-себя, другой-для-меня, я-для-другого, ценностный контекст, герой, нарратив.

У статті аналізується концепція архітекtonіки «дійсного світу життя» М. Бахтіна. Підкреслюється, що соціологи розглядають структуру життєвого світу передусім з точки зору концепції смислової структури повсякденного світу А. Шюца. Проте в історії соціології існують й інші підходи до визначення структури життєвого світу. Концепція архітекtonіки «дійсного світу життя» М. Бахтіна є одним з таких підходів, розробленим на перетині соціальної філософії, естетики та етики. Зроблено висновок, що експлікація основних ідей М. Бахтіна відносно архітекtonіки літературного твору дозволяє більше дізнатися про архітекtonіку дійсного світу життя, а значить, відповісти на питання, якою могла би бути соціологія життєвого світу, побудована на іншому філософському фундаменті.

Ключові слова: дійсний світ життя, архітекtonіка, я-для-себе, інший-для-мене, я-для-іншого, ціннісний контекст, герой, нарратив.

The article is devoted to the Bakhtin's concept of architectonic of "real world of life". It is emphasized that sociologists consider structure of the life-world mainly from the point of view of the Schutz's concept of semantic structure of the everyday world. However, there are other approaches to definition of structure of the life-world in history of sociology. The Bakhtin's concept of architectonic of "real world of life" is one of such the approach developed at the intersection of social philosophy, ethics and aesthetics. It was concluded that the explication of the main ideas of M. Bakhtin concerning architectonic of a literary work allows to learn more about the architectonic of real world of life and, therefore, to answer the question, what could be sociology of the life-world, constructed on the other philosophical foundation.

Keywords: real world of life, architectonic, I-for-myself, other-for-me, I-for-other, value context, valuable context, hero, narrative.

Життєвий світ є провідною темою теоретичних і прикладних досліджень із феноменології. Уже з моменту введення даного поняття до лексики гуманітарних наук можна було пророкувати йому довгу історію. Відсутність чіткої дефініції, багатозначність, велика кількість конотації – все це сприяло численним інтерпретаціям та інтеграції цього концепту в суміжні з філософією дисципліни, зокрема соціологію, де на перший план вийшла проблема структури життєвого світу, свідченням чого є роботи австрійсько-американського соціолога Альфреда Шюца [1]. Можна сказати, що шюцівське бачення структури життєвого світу набуло рис загальноприйнятого: якщо виникає питання про структуру життєвого світу, то звертаються до концепції смислової структури повсякдення, розробленої А. Шюцем, її інтерпретацій, або ж до концепції колонізації життєвого світу структурами, запропонованої Юргеном Габермасом [2].

Проте наявність загально визнаної (шюцівської) концепції структури життєвого світу аж ніяк не говорить про те, що ця проблема отримала адекватне й остаточне рішення. На користь цього свідчать кризові явища на теоретико-методологічному рівні «феноменологічної парадигми в соціології» (О. Шульга [3]), що нашою думку: подальший розвиток феноменологічної методології вимагає не стільки уточнення, скільки перегляду низки засадничих для неї категорій, пошуку нових можливостей для вивчення життєвого світу, без чого соціологічна творчість в межах цієї парадигми загрожує перетворитися на репродукцію відомих всім понять та концепцій, використання яких в емпіричних дослідженнях досить часто лише декларується. У зв'язку з цим стає актуальною історико-соціологічна ревізія соціально-філософських феноменологічних підходів до аналізу структури життєвого світу, які через низку причин не були в повній мірі інтегровані до соціологічного дискурсу та залишилися на периферії соціології. Одним із таких підходів є концепція «дійсного світу життя», що запропонована російським філософом та філологом Михайлом Бахтіним.

Треба зауважити, що апеляції до М. Бахтіна в соціологічному дискурсі не є новацією. Так, наприклад, російська дослідниця З. Карімова [4; 5], проаналізувавши переважно англійські наукові публікації, наводить такі цікаві напрями досліджень: М. Бахтін і постмодерністська деконструкція бінарних опозицій; проблема тіла як соціологічна й естетична проблема в роботах М. Бахтіна (П. Хічкок, Х.-І. Юнг); бахтінська теорія карнавалу й проблема маргінальних культур (М. Бернард-Дональдс); рефлексивне дослідження соціологічної

науки як текстуальної практики, сфери людського життя й пізнання в контексті бахтінської теорії мовних і літературних жанрів та ідеї багатоголосості (Д. Сміт); М. Бахтін і проблема формування соціальної ідентичності (Д. Пейтер); аналітика повсякдення в контексті бахтінських ранніх робіт (К. Бендер) та інші [4, с. 179-183; 6, с. 102-103].

У російській соціології апеляції до М. Бахтіна, за невеликим виключенням, ситуативні, що пов'язано, імовірно за все, з більш вираженими дисциплінарними розмежуваннями. Спроби інтеграції ідей М. Бахтіна до соціологічного дискурсу знаходимо в роботах Ю. Давидова [7; 8], присвячених в основному історико-соціологічній проблематиці, З. Карімової [4; 5], у центрі уваги якої широкий спектр проблем соціологічної інтерпретації бахтінських ідей, а також роботах таких дослідників, як В. Махлін, В. Турбін та інших.

Серед українських дослідників до ідей М. Бахтіна звертається, наприклад, С. Легеза [9], який використовує бахтінський концепт «хронотопа» в дослідженні комп'ютерних віртуальних рольових ігор (CRPG) як феномену масової культури сучасного суспільства. Як зазначає автор, достатньо логічно буде припустити наявність у грі певного хронотопа як «злиття просторових та часових ознак в осмисленому й конкретному цілому» [9, с. 485]. Закладена М. Бахтіним система дослідження хронотопу, імпліцитно притаманного тому чи іншому тексту, передбачає послідовне співвіднесення трьох пластів: простору, часу й героя, чи діючого суб'єкта [9, с. 486]. С. Легеза досліджує репрезентації кожного з цих пластів у просторі віртуальної рольової гри, що, на його думку, може бути інтерпретована як «текст» [9, с. 485; 6, с. 104].

Втім, концепт «хронотопу», який актуалізує С. Легеза, був висунутий М. Бахтіним уже після тематизації «дійсного світу життя», розгорнутої ним у своїх ранніх роботах. І зрозуміло, чому: спочатку ми зіштовхуємося з реальністю власного життя, хронотоп якої є для нас архетипом всіх інших, так званих «вторинних реальностей» (якщо використати термін Х. Ортеги-і-Гассета [10]), а потім уже з реальністю тексту. Викладення принципів архітекtonіки дійсного світу життя та їхня екстраполяція на світ естетичного бачення – ось що є відповідним пунктом в етичних, естетичних, соціологічних дослідженнях М. Бахтіна [6, с. 104].

Можна переконливо говорити про те, що в соціологічній науковій періодиці концепту дійсного світу життя присвячено значно менше публікацій, ніж іншим ідеям М. Бахтіна, між тим як саме цей концепт є визначальним для руху М. Бахтіна від соціології життєвого світу

до естетики словесної творчості. Відтак, мета цієї статті полягає в експлікації основних положень та з'ясуванні соціологічного потенціалу концепції архітекtonіки дійсного світу життя за ранніми роботами М. Бахтіна.

Найперше варто сказати про поняття «архітекtonіка», яке М. Бахтін вводить у своїй основоположній роботі «До філософії вчинку» у зв'язку з етико-феноменологічною концептуалізацією дійсного світу життя¹. Що ж таке архітекtonіка й чим вона відрізняється від структури? Сучасний філософ В. Ляпунов, якому ми завдячуємо детальними коментарями до текстів М. Бахтіна, приділяє даному поняттю окрему увагу. Архітекtonіка (від др. грецького ἀρχι – головний, τεκτον – будувати, споруджувати; дослівно «головна побудова») – будівельне мистецтво, архітектура; знання принципів і методів спорудження будівель. Це слово є однокорінним зі словом «архітектор» (ἀρχιτεκτον) – головний будівельник, керівник будівельних робіт [11, с. 525]. Згідно з В. Ляпуновим, можна говорити про дві лінії історичного розвитку даного поняття.

Перша лінія пов'язана з мистецтвознавством. Справа в тому, що М. Бахтін не винаходив даного поняття, яке активно використовувалося в кінці XIX – на початку XX століття в теорії мистецтва, іноді – у філософії, геології, біології. У мистецтвознавстві поняття «архітекtonіка» спочатку позначало теоретичну дисципліну: мистецтво (τέχνη) та науку (επιστήμη) правильного планування й будування, спеціально – теорію архітектури як мистецтва. Однак в кінці XIX століття значення поняття «архітекtonіка», з одного боку, звузилося до специфічно мистецтвознавчого, а з іншого боку, розширилося до теоретичного концепту, позначаючи конструктивний задум літературного чи музичного твору. Таке розширення та поглиблення значення цього поняття пов'язують з ім'ям А. фон Гільдебранда та його роботою «Проблема форми в образотворчому мистецтві» (1893) [11, с. 526]. За А. фон Гільдебрандом, архітекtonіка – це автономне буття твору мистецтва, його іманентна будова, «органічне ціле відомих відносин», зрозуміле як конструктивна задача автора, що реалізує свій задум певним чином і певними засобами, керуючись так званим «архітекtonічним відчуттям» [цит. за 11, с. 526]. Архітекtonіка твору мистецтва робить його творінням, що здатне зрівнятися з

творіннями природи [11, с. 526]. Як зазначає В. Ляпунов, у такому широкому значенні поняття архітекtonіки набуло поширення в перші два десятиліття XX століття також у літературознавстві та літературній критиці [11, с. 526].

Друга лінія – це власне філософська історія даного терміну, яка починається з Платона й проходить через Аристотеля, Ляйбніца, І. Ламберта до І. Канта. Останній вживав як поняття «архітекtonіка», так і поняття «система». З визначення поняття «архітекtonіка» починається третій розділ «Трансцендентального вчення про метод» «Критики чистого розуму» (1781). Процитуюмо І. Канта: «Під архітекtonікою я розумію мистецтво побудови системи» [12, с. 617], яка є «єдністю різноманітних знань, об'єднаних однією ідеєю. А ідея є поняття розуму про форму деякого цілого, оскільки ним а рiогi визначається об'єм різноманітного й положення частин відносно одне одного» [12, с. 617]. Для своєї реалізації ідея потребує схеми, тобто «а рiогi визначеного з принципу цілі суттєвого різноманіття й порядку частин» [12, с. 617]. І далі: «Схема, накреслена не у відповідності до ідеї, тобто виходячи не з головної мети розуму, а емпірично, тобто у відповідності до випадково виникаючих цілей (кількість яких не можна знати заздалегідь), дає *технічну єдність*, а схема, побудована у відповідності до ідеї (коли розум а рiогi вказує цілі, а не емпірично очікує їх), створює *архітекtonічну єдність*» [12, с. 618]. Тут можна погодитися з В. Ляпуновим, що із визначення І. Канта архітекtonіки як мистецтва побудови системи (die Kunst der Systeme) й системи як певного архітекtonічного цілого, споруджуваного розумом із знань, впливає, що М. Бахтін розуміє під архітекtonікою все ж дещо інше, ніж І. Кант [11, с. 530]. Дійсно, у чистому вигляді екстраполювати кантівське визначення архітекtonіки на я-центроване повсякдення навряд чи можливо, адже це визначення відображає передовсім специфіку діяльності розуму з наукової (тобто не повсякденної) систематизації знань.

Таким чином, М. Бахтін інспірував обидва значення: філософське та мистецтвознавче, помітно переосмисливши їх у відповідності до своїх завдань. У М. Бахтіна «архітекtonіка» – це конкретна структура світу життя, яка може виникнути, визначитися й існувати тільки навколо конкретної людини, яка цей світ переживає [11, с. 526]. Архітекtonіка дійсного світу життя не тотожна його структурі, оскільки структура – це ідеально-типовий конструкт, що відбиває наукове (тобто безвідносне до конкретного суб'єкта) бачення світу життя, архітекtonіка ж конкретна, вона не можлива й не мислима без живої конкретної людини в її центрі. Окрім цього, М. Бахтін, використовуючи поняття «мо-

1 Фрагменти цього рукопису, надяким М. Бахтін працював у період від 1918 до 1924 року, вперше були опубліковані в журналі «Соціологічні дослідження» (1986, № 2). Повністю (з невеликими купюрами) рукопис під назвою «До філософії вчинку» було надруковано в щорічнику «Філософія та соціологія науки й техніки» (М., 1986). Назву цій роботі дав С. Бочаров, оскільки авторський заголовок не зберігся [11, с. 351].

мент», акцентує увагу на подієвій природі архітектоніки дійсного світу життя.

За М. Бахтіним, в архітектоніці дійсного світу життя можна виділити три головні моменти: я-для-себе, інший-для-мене та я-для-іншого, у яких виражається конкретне, необоротне архітектонічне протиставлення я та іншого [11, с. 49]. Всі цінності дійсного життя та культури – наукові, естетичні, політичні, релігійні – розташовані навколо цих основних «архітектонічних точок дійсного світу життя», до яких «стягуються» всі просторово-часові та змістовно-сміслові цінності та відношення [11, с. 49]. Щоб показати можливість опису дійсної конкретної архітектоніки ціннісного переживання світу, де просторовим, часовим і ціннісним центром є людина, що оцінює та вчиняє, а предмети взяті в їхніх дійсних конкретних подієвих відношеннях одне до одного, М. Бахтін звертається до аналізу світу естетичного бачення, котрий, на його думку, своєю конкретністю та емоційно-вольовим тоном, розташуванням навколо смертної людини як ціннісного центра є найбільш близьким дійсному світу життя² [11, с. 56].

В якості ілюстрації М. Бахтін здійснює аналіз конкретної архітектоніки вірша О. Пушкіна «Розлука»³, який у суттєво переробленому та доповненому вигляді міститься також у роботі «Автор і герой...». Для нас аналітика «Розлуки» становить особливий інтерес, адже вивчаючи життєвий світ особистості соціологічними методами, ми частіше за все маємо справу саме з текстом як його об'єктивацією, а будь-який текст умовно можна розглядати як художній твір, герой якого – об'єктивований автор. Це далекоглядне припущення заслуговує, на наш погляд, на подальшу розробку.

В аналізованому вірші дві дійові особи: ліричний герой та героїня, а отже, зазначає М. Бахтін, і два ціннісних контексти, у відповідності до яких всі конкретні моменти буття-події отримують значення. Ціннісний контекст героїні, не втрачаючи самостійності, охоплюється ціннісним контекстом героя, й обоє, у свою чергу, охоплюються єдиним ціннісним

контекстом естетичного суб'єкта (автора, читача), що знаходиться принципово поза архітектонікою світу естетичного бачення в просторовому, часовому й смисловому аспектах [11, с. 60]. Слід зазначити, що М. Бахтін вживає поняття «ціннісний контекст» у широкому й досить незвичному для нас значенні, яке треба прояснити. Але спершу проаналізуємо семантично близькі до нього поняття «ціннісний», «ціннісний центр», «ціннісно-подієвий центр», які постійно використовує М. Бахтін.

По суті, «ціннісними» М. Бахтін називає будь-які інтенціональні переживання конкретних феноменів, а тому в цьому сенсі «ціннісним» є весь «історичний світ життя», вся фактичність життєвого світу в різноманітті можливого досвіду людської свідомості. Водночас, «ціннісний» – це такий, що безпосередньо відсилає до системи цінностей та нерозривно пов'язаний з оцінкою [11, с. 517]. А місце, звідки й де «запалюється світло» смислової значимості, звідкіля смисл походить і де він народжується, М. Бахтін називає «ціннісним центром», або «ціннісно-подієвим центром». В останньому варіанті важливий нюанс привносить поняття «події» (Geschehen), адже воно відмежовує від субстанціального поняття речі й відсилає до світу дій та вчинків, позначаючи спосіб буття того, що змінюється (протиставлення понять «річ» та «подія» бере свій початок від В. Віндельбанда). Підкреслимо, що таким центром «події» будь-якого смислу, за М. Бахтіним, може бути тільки конкретна людина [11, с. 517; 11, с. 525]. Таким чином, «ціннісний контекст» позначає певну цілісність феноменального досвіду суб'єкта, що конституїрована сукупністю взаємопов'язаних єдністю свідомості інтенціональних (ціннісних) переживань світу. За аналогією до розхожої функції контексту, можна сказати, що ціннісний контекст дозволяє встановити значення інтенціональних переживань суб'єкта.

Що всі конкретні моменти архітектоніки твору отримують своє значення в ціннісних контекстах героя та героїні, чудово ілюструється вже першими рядками пушкінського вірша: «Для берегов отчизны дальней, / ты покидала край чужой». Як вказує М. Бахтін, «берега вітчизни» тут визначаються ціннісним просторово-часовим контекстом життя героїні. Саме в її емоційно-вольовому тоні одне просторове ціле стає вітчизною, а інше – як момент події її життя – чужим краєм. Але, що цікаво, сам її від'їзд на батьківщину тонується вже в контексті життя героя: «покишає край чужий». У випадку, якщо б її ціннісний контекст переважав, вона би, очевидно, «поверталася». Епітет «дальній» фіксує тут не географічну відстань, як зауважує М. Бахтін, а неможливість побачення, те, що вона буде далеко від нього [11, с. 62]. До речі,

2 Хоча твір фантастичного жанру, ясна річ, може й не мати своїм ціннісним центром смертну людину, тим самим максимально дистанціюючись від повсякденного життєвого світу, в якому над нами, згідно А. Шюца, нависає «фундаментальна тривога» [1, с. 442].

3 Сюжет вірша такий: кохана героя від'їжджає на батьківщину й там помирає, залишивши в його пам'яті вже нездійсненну обіцянку побачення. Герой – це об'єктивований автор, а героїня, ймовірно за все, неаполітанка Амалія Різнич, в яку поет був закоханий у період перебування в Одесі влітку 1823 р. У 1824 р. А. Різнич за рекомендацією лікарів їде до Швейцарії, потім до Італії, де незабаром помирає [13].

цікаво було б простежити, як трансформувався феномен розлуки в сучасному суспільстві та що означає переживати розлуку в добу інформаційних технологій.

Наступні рядки дані в ціннісному контексті героя: «В час незабвенный, в час печальный / Я долго плакал над тобой», але тут на перший план виходить ціннісне переживання події розлуки в контексті його та її детермінованого смертного життя. Далі також переважає саме ціннісний контекст героя, який прагне втримати кохану у своєму просторовому оточенні, безпосередній близькості до тіла, що виявляється неможливим. Але десь у далечині майорить надія побачення: «Ты говорила: в день свиданья / Под небом вечно голубым». У цих рядках, зазначає М. Бахтін, її та його ціннісні контексти дані в напруженому взаємопроникненні, охоплені єдністю ціннісного контексту смертної людини (вічно блакитне небо подається «в контексті кожного смертного життя»), який, що-правда, поданий із середини контекстів героїв, тобто входить як ціннісний момент у подію їхнього можливого побачення [11, с. 63]. Треба сказати, що тут М. Бахтін зачіпає тему, яка серед класиків соціології могла б бути піднята й розвинута, мабуть, лише Г. Зіммеlem: побачення як соціальна подія. Побачення, пише М. Бахтін – це «зближення конкретних ціннісних центрів життя (його та її) в якому завгодно плані (земному, небесному, часовому, нечасовому)» [11, с. 63]. Це феномен, що належить до царини розуміння й, безперечно, здатний кардинально змінити біографічну траєкторію індивіда, між тим абсолютно не охоплюється оптикою традиційної соціології.

Утім сюжет життя героя «Розлуки» кардинально змінює не побачення, а його принципова нездійсненність. Краса Італії (батьківщини героїні) як можливе оточення її життя й майбутнього побачення стає дійсним оточенням її смерті. Ціннісний смисл світу Італії для героя – світ, де її вже немає, означений її «уже-небуттям», для неї ж – це світ, де вона могла би бути. І все ж таки сум розлуки, трагедія втрати переходять в емоційно-вольовий тон впевненості, що обіцяне побачення все ж таки відбудеться, хоча й в іншому плані буття: «Твоя краса, твои страданья / Исчезли в урне гробовой / Исчез и поцелуй свиданья / Но жду его: он за тобой» [11, с. 64].

Думка, що проводить М. Бахтін, зрозуміла: всі конкретні моменти архітекtonіки вірша отримують своє визначення у співвідношенні з двома ціннісними центрами життя: героєм та героїнею. Один і той же тотожний собі предмет (Італія) відрізняється як подієвий момент різних ціннісних контекстів: для неї – це батьківщина, для нього – чужина, подія її відбуття

для неї – повернення, а для нього – покидання тощо. Географічна Італія, яку відділяє від Росії математично визначена відстань, входить до життєвого світу героїв у тому єдиному значенні, яке вона отримує як ціннісний момент події їхнього життя. При цьому об'єктивні Італія та Росія не протистоять їхньому суб'єктивному переживанню, підкреслює, відмежовуючись від позиції релятивізму, М. Бахтін: подієве переживання Італії та Росії включає в себе як необхідний момент їхню фактичну об'єктивну даність у бутті, хоча як моменти дійсного світу життя вони дані в конкретній архітекtonіці події з єдиного місця, причетного буттю суб'єкта. Слід зазначити, що ціннісні контексти попри все не є ізольованими одне від одного. Так, для автора-героя, в ціннісному контексті якого Італія – чужина, є зрозумілим і ціннісний контекст коханої, в якому Італія – батьківщина, а разом і всі інші смислові відтінки Італії [11, с. 64-65]. «Правда буття-події цілком вміщує в себе всю позачасову абсолютність теоретичної істини» [11, с. 65], – підсумовує М. Бахтін.

Повертаючись до аналізу дійсної архітекtonіки переживаного світу життя, М. Бахтін акцентує на принциповій «різноманітності» «світу-для-мене» та «світу-для-іншого», яка значно глибша за аналогічну різницю у визначенні предметів, що існує у світі естетичного бачення, оскільки там вони лежать усе ж в одному ціннісному вимірі, співвідносному з іншими. Конкретне архітекtonічно значиме протиставлення (нетотожність, різність кругозорів) я та іншого – це вищий архітекtonічний принцип дійсного світу життя [11, с. 67].

Слід зауважити, що наведений вище аналіз прояснює не тільки принципи архітекtonіки світу естетичного бачення, але й принципи архітекtonіки дійсного світу життя, з викладу яких починає свій шлях у філософії М. Бахтін. І, можливо, якби далі М. Бахтін пішов дещо в іншому напрямі, ми б сьогодні говорили про нього як про представника феноменологічної соціології, тим більше, що такі (соціологічні) інтенції в його роботах присутні. Цього не сталося, а тому виглядає плідною наступна стратегія дослідження: спробувати пройти шляхом, яким рухався М. Бахтін, у зворотному напрямку, тобто від дослідження архітекtonіки світу естетичного бачення, розгорнутої в «Авторі та герої...», до аналізу архітекtonіки дійсного світу життя, або життєвого світу, якщо вжити більш звичний для нас термін. Цілоком можна припустити, що висновки, зроблені М. Бахтіним щодо світу естетичного бачення, більшою або меншою мірою можна екстраполювати на життєвий світ, що сам М. Бахтін раз від разу робить. У цьому сенсі, безперечно, виглядає багатообіцяючою інтеграція до соціологічного дискурсу ряду

концептів М. Бахтіна: я-для-себе, я-для-іншого, інший-для-мене, ціннісний контекст, емоційно-вольовий тон, зовнішнє/внутрішнє тіло, теорія кругозору та інших. Ця робота вже здійснюється, але звернення до М. Бахтіна в соціологічних роботах здебільшого симптоматичні, їм бракує системності та цілісного бачення.

Ще один перспективний напрям дослідження, який передбачає, щоправда, менш амбітну мету, полягає в осмисленні бахтінських ідей у перспективі розробки нарративного аналізу в соціології. Можна припустити, що архітектоніка нарративу як «розповіді, спеціально організованої навколо послідовності подій» [14, с.71], близька чи навіть повторює у своїх основних моментах архітектоніку художнього твору, оскільки автобіографія (життєпис), за визначенням М. Бахтіна, є «найближчою трансгредієнтною формою, в якій я можу об'єктивувати себе самого та своє життя художньо» [11, с. 216]. Отже, можливим стає застосування методології аналізу архітектоніки художнього твору до аналізу нарративу. У нарративі так чи інакше присутній сам автор, який об'єктивований у тексті як герой, тобто естетично оформлений та завершений; інші дійові особи – персонажі розповіді та їхні ціннісні контексти. Особливістю нарративу є те, що його автор – це «можливий Інший», адже нарратив вибудовується з позиції соціальної частини нашого Я, або нормативного «Ме», згідно Дж. Г. Міда [15], включаючи в себе ціннісні позиції індивідів найближчого та більш широкого соціального оточення автора. Загалом, у нарративі присутні всі аспекти архітектоніки, які виділяє М. Бахтін: просторовий, часовий, ціннісний та смисловий.

Таке бачення нарративу цілком відповідає ідеям І. Гофмана [16] щодо «керування враженнями» як процесу, з якого зіткане повсякдення. Виходячи з бачення повсякденного життя як театральної взаємодії, І. Гофман при дослідженні моральної кар'єри душевнохворого пацієнта пише про створення людиною власної історії життя як суб'єктивну реконструкцію її моральної кар'єри. Як зазначає І. Гофман: «Якої би стадії кожна людина не досягала у своїй кар'єрі, типо-

вим чином з'ясовується, що вона конструює деякий образ свого життєвого шляху – минулого, теперішнього й майбутнього, – який компонує, абстрагує й викривляє його таким чином, щоб дати їй бачення самої себе, яке вона могла би ефективно розвивати в поточних ситуаціях» [16, с. 122]. Індивід може реконструювати свою моральну кар'єру у формі апології – тип історії життя, коли людина турботливо втягує своє «Я» в належний союз із базовими цінностями суспільства; історії успіху – коли людині вдається у своєму баченні поточної ситуації продемонструвати дію особистих позитивних якостей у минулому й щасливу долю в майбутньому; «сумної історії» – якщо факти минулого й теперішнього людини зовсім непривабливі, то, скоріше за все, вона спробує принаймні показати й довести, що вона не відповідальна за те, ким і якою стала [16]. Виникає питання: якщо це реконструкція моральної кар'єри, причому публічна, то хіба ці типи – це не типи естетизації власного життя? Тобто оформлення пройденого життєвого шляху (певної його частини) в естетичних категоріях, а себе – у тій чи іншій смисловій формі героя?

Підсумовуючи, зазначимо, що проблема місця та ролі М. Бахтіна в історико-соціологічному процесі, можливостей використання його концептів у соціології ще очікує на ґрунтовну розробку. Наведений вище аналіз архітектоніки світу естетичного бачення на прикладі пушкінського вірша демонструє, наскільки близький М. Бахтін до предметної царини соціальної феноменології, але в той же час – як сильно його підхід відрізняється від феноменологічного підходу шюцівської версії, незважаючи на спільні для обох мислителів філософські підвалини. Досить сказати лише про те, яке велике значення має для М. Бахтіна текст (передусім, художній) як об'єктивація дійсного світу життя – проблема, якій майже не приділяли уваги представники феноменологічної парадигми в соціології. Це означає, що версія соціології, побудована на засадничих ідеях М. Бахтіна щодо архітектоніки дійсного світу життя, якби існувала, помітно би відрізнялася від сьогоденішньої феноменологічної соціології, якою ми її знаємо.

Література:

1. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом / А. Шюц; пер. с нем. и англ. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 1056 с. (Серия «Книга света»).
2. Хабермас Ю. Отношения между системой и жизненным миром в условиях позднего капитализма / Ю. Хабермас // THESIS. – Весна 1993. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 123-136.
3. Шульга О. М. Евристичний потенціал поняття «символічний універсум»: методологічні та теоретичні аспекти: монографія / О. М. Шульга; НАН України, Ін-т соціології. – Київ: Ін-т соціології НАН України, 2016. – 371 с.
4. Каримова З.З. Бахтин в зеркале социологии и диалогии [Электронный ресурс] / З. Каримова // Диалог. Карнавал. Хронотоп. – 1999. – № 1. – Режим доступа: <http://www.nevmenandr.net/dlx/?y=1999&n=1&abs=KARIMOVA>
5. Каримова З.З. К вопросу о социологической интерпретации М.М. Бахтина [Элек-

- тронный ресурс] / З. Каримова // Диалог. Карнавал. Хронотоп. – 1999. – №4. – Режим доступа: <http://nevmenandr.net/dkx/?y=1999&n=4&abs=KARIMOVA>
6. Зубарев О. Возможности и перспективы использования концепции М. Бахтина в социологической интерпретации жизненного мира / О. Зубарев // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. – 2014. – № (19). – С. 102-109.
 7. Давыдов Ю.Н. Макс Вебер и Михаил Бахтин (к введению в социологию XX) / Ю.Н. Давыдов // Социологические исследования. – 1996. – № 9. – С. 3-14.
 8. Давыдов Ю.Н. Трагедия культуры и ответственность индивида (Г. Зиммель и М. Бахтин) / Ю.Н. Давыдов // Вопросы литературы. – 1997. – №4. – С. 91-125.
 9. Легеза С.В. Хронотоп виртуальных ролевых игр: «реальность вымысла» и «новая мифопоэтика» / С.В. Легеза // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2002. – С. 485-489.
 10. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды / Х. Ортега-и-Гассет // Пер. с исп. Сост., предисл. и общ. ред. А. М. Руткевича. – М.: «Весь Мир», 1997. – 704 с.
 11. Бахтин М.М. Собрание сочинений в 7 томах. Том 1. Философская эстетика 1920-х годов / М.М. Бахтин. – М.: «Русские словари», «Языки славянских культур», 2003. – 958 с.
 12. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант; пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным; примеч. Ц. Г. Арзаканяна. – М.: Эскимо, 2006. – 736 с. – (Антология мысли).
 13. Ионкис Г. Лёгкое дыхание [Электронный ресурс] / Грета Ионкис // «Слово\Word». – 2006. – №51. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/slovo/2006/51/io1.html>
 14. Ярская-Смирнова О. Социокультурный анализ нетипичности / О. Ярская-Смирнова. – Саратов: СГТУ, 1997. – 272 с.
 15. Мид Дж. Г. Я и организм; Я и субъективное; «I» и «me»; «I» и «me» как фазы человеческого Я (фрагменты из книги «Разум, Я и общество») / Дж. Г. Мид; пер. В. Г. Николаева. – Социальные и гуманитарные науки. Серия 11. Социология. – 1997. – № 4. – С. 162-195.
 16. Гофман И. Моральная карьера душевнобольного пациента / И. Гофман // Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Серия 11: Социология. Реферативный журнал, 2001. – № 1. – С. 100-141.